

LBRIS

We know
books

SCHELLING

Între natură și melancolie

Davide Sisto

LITERA
București

CUPRINS

Prolog. Cutremur și ruină	7
A scrie despre tine e ca și cum ai rezuma istoria universului	13
Între teorie și biografie: lentilele de contact ale lui Schelling	13
Spirit revoluționar și suflet polemic	16
<i>Anii suferințelor</i>	22
Granit, omuleț... cu un onest ochi albastru	23
Nici cameleon, nici luntraș-podar...	26
<i>Idealist sau romantic?</i>	31
Natura și spiritul vizibil	33
Codrul, nu rațiunea	33
De la peisaj la capătul vieții: culorile ambigue ale naturii	36
Nu există graniță între gândire și materie	40
Sentimentul poetic al naturii	46
<i>Impulsul formativ și planta originară: natura creativă</i>	50
Entuziasmul este viață, apatia este moarte	52
<i>Spirit vizibil și natură invizibilă</i>	58
Treiul care îl face pe doi unu: sufletul lumii	59
Simbol: fără imagine nu există sens	64
<i>Intuiție intelectuală și extaz al rațiunii</i>	67
Natura lui Schelling azi: postuman și nou realism	69

Nu există viață fără luptă:	
sufletul oricărei uri este iubirea	75
Melancolia și ceața indiferenței	80
<i>Ce este melancolia?</i>	85
Rezervă lăuntrică învăluită în tristețe	86
<i>Natura, o mare ruină</i>	90
Aripi de liliac pentru suflet	91
Omul este fragmentul etern: poftă, pasiune și nebunie	95
<i>Nebunia</i>	103

Moartea este criteriu de viață	105
A nara moartea: romantismul	105
<i>Valoarea imperfecțiunilor</i>	108
E firesc să mori. Schelling și experiența doliului	110
<i>Există oare moartea naturală?</i>	112
Sigiliul perfecțiunii	114
Spiritele, amintirile mele	117
<i>Lumea Spiritelor</i>	118
<i>Moartea ca descreștere</i>	123

Epilog. Schelling, fragment al Absolutului	127
--	-----

<i>Bibliografie</i>	132
<i>Cronologie</i>	139
<i>Indice de nume și de concepte</i>	142

A scrie despre tine e ca și cum ai rezuma istoria universului

Între teorie și biografie: lentilele de contact ale lui Schelling

Dorința de a construi în paginile ce urmează, mai mult sau mai puțin aprofundat, biografia lui Schelling răspunde unei necesități fundamentale articulării acestui text. A-l introduce pe cititor în gândirea lui Schelling comportă, de fapt, strădania de a arăta cum teoria și biografia sunt indivizibile dacă vrem cu adevărat să-i înțelegem nuanțele și reverberațiile, fără a ne mulțumi cu o înșiruire apatică de reflecții care se succed ordonate în timp. Orice filosof, de fapt, nu poate decât să gândească plecând de la contextele privat și public în cadrul cărora se desfășoară activitățile și elaborările sale conceptuale. Însă această premisă are o valență cu totul deosebită pentru filosofia lui Schelling. Durerea provocată de un doliu, dușmăniile și polemicile răspândite pe parcursul întregii sale vieți, trecerea de la

LBRIS

We know
books

o fază de scriere compulsivă la o fază de sterilitate creativă alarmantă sunt toate aspecte care plăsmuiesc un traseu cultural visceral *autobiografic*.

Cum scrie Maria Anna Mariani, „autobiografia este povestea din memorie pe care un individ o are despre propria viață”: dar viața – în continuă devenire – este labilă, nu are niciodată caracter definitiv. Autografiatul trebuie să se predea, așadar, în fața conștientizării că experiențele lui sunt permanent provizorii, în echilibru între bilanțul trecutului și orizontul așteptărilor viitoare. Nu se poate scrie despre sine plecând de la clipa ultimă și definitivă, deoarece această clipă este mereu dincolo, mereu pradă unui nou conflict, amuțit doar de moarte. Doar dacă autobiografia „din prezent redeschide trecutul și din prezent alunecă spre viitor”⁵.

Redeschiderea trecutului din prezent și alunecarea din prezent spre viitor: aceasta este lucrarea filosofică a lui Schelling, cel care *reconstruiește*, puțin câte puțin, amintirea pe care o are despre viața personală și despre cea universală, cu limbajul lui specific filosofic. Dar această reconstrucție este amortizată de spectrele trecutului, readuse în prezent, îndreptate spre un viitor pe cât de așteptat, pe atât de turbure. După cum observă în *Vârstele lumii*, cine este în stare să „scrie istoria propriei vieți, începând de la baza ei, curând rezumă cu ea toată istoria universală”⁶.

Și, după cum vom vedea, ideea filosofică a unei vieți definite drept conflict perpetuu și labil este rezumată în scrisorile și în pamfletele polemice pe care le-a scris Schelling contra numeroșilor săi dușmani. Încercarea de a înțelege originea lumii coincide cu felul său personal de a trăi prezentul, îngreunat nostalgic de

⁵ M.A. Mariani, *Despre autobiografia contemporană*, Carocci, Roma 2012, p. 12

⁶ F.W.J. Schelling, *Vârstele lumii*, ediție de C. Tatasciore, Guida, Napoli 2000, pp. 47–48

trecut. Melancolia care îi devorează spiritul – „sănătatea mea nu este niciodată întru totul cum ar trebui să fie și face să crească melancolia care adesea mă cuprinde“⁷ – devine starea de spirit care devorează întreg universul, până și punctul de plecare ontologic care leagă ideile de Dumnezeu, natură și om. Și apoi, moartea soției sale Caroline, al cărei spirit nu-l părăsește niciodată, împinge prezentul – al lui Schelling, precum și al filosofiei sale – spre viitor. Moartea drept criteriu al vieții și Lumea Spiritelor, adusă în lumea noastră terestră, țin laolaltă doliu, consolare și teorie filosofică: „spiritul“ lui Caroline este emblema ultimă a viitorului spre care merge realitatea noastră terestră, prezisă de amintire.

A scrie despre tine este ca și cum ai rezuma întreaga istorie a universului: în definitiv, autobiografia universală nu poate fi așa cum e fără să se înlănțuie cu cea individuală. În această înlănțuire se manifestă impulsul creator, despre care vorbește și Goethe în autobiografia sa, care acționează neconținut atât spre interior, cât și spre exterior, alcătuind pivotul existenței și, odată înțeleș, devenind soluția tuturor contradicțiilor privitoare la viață. Impulsul creator, în a împăca autobiografia universală cu cea individuală, îl face pe fiecare individ, în unicitatea sa, să rezume tot ce se află în univers în timp ce scrie despre sine. El este un *fragment* din întreg; dar, tocmai pentru că este fragment, înglobează în sine întregul potrivit caracteristicilor sale unice și irepetabile. Suma fragmentelor lumii este egală cu suma picăturilor din mare, însă atât lumea, cât și marea, în întregul lor, sunt conținute cu prețiozitate în fiecare fragment în parte și în fiecare picătură. Gând care, dominant fiind în epoca romantică, devine la Schelling manifest programatic. Biografia și teoria lui Schelling

⁷ F.W.J. Schelling, *Schelling und Cotta, Briefwechsel, 1803–1849*, hrsg. v. H. Fuhrmans și L. Lohrer, Klett-Cotta, Stuttgart 1965, p. 41, traducere a autorului.

LBRIS

We know
books

alcătuiesc laolaltă - în ultimă instanță - un fragment unic și irepetabil printre toate celelalte fragmente; în reflexele sale se concentrează întreaga lume, ale cărei nuanțe sunt mediate de lentilele de contact cu care le observă Schelling, adesea cu dezamăgire.

Spirit revoluționar și suflet polemic⁸

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling se naște pe 27 ianuarie 1775, la numărul 14 de pe Pfarrstrasse, într-o parohie din Leonberg, orașel situat în Baden-Württemberg, la câțiva kilometri vest de Stuttgart. Tatăl, pe care îl chema tot Friedrich Joseph, este fiul unui vicar al parohiei locale, care făcea parte dintr-un neam de pastori din Württemberg. În schimb, mama, Gottliebin Maria Cless, provine dintr-o familie de clerici. Rămași amândoi orfani, se căsătoresc pe 12 noiembrie 1771 și au împreună cinci copii. Ceilalți patru sunt Beate, singura fată, Gottlieb, aventurier și soldat, August, pastor la Marbach, și Karl, medic, cu care Schelling întreține legături mai strânse. Tatăl este un om de cultură, cu un caracter binevoitor și blând, iubitor mai ales al tradițiilor orientale și al misticii secolului al XVII-lea. Nu întâmplător, de-a lungul anilor fiul său construiește un sistem filosofic profund condiționat de mistica secolului al XVII-lea și de cele mai multe ori apropiat de interpretii culturilor orientale.

Schelling crește într-un climat familial liniștit, lucru sugerat de cadrul ambiental în care își petrece anii copilăriei: de fapt,

⁸ Am reconstruit biografia lui Schelling, în acest paragraf și în următorul, ținând cont de următoarele texte: G. Semerari, *Introducere în Schelling*, Laterza, Roma-Bari 1971; L. Pareyson, *Schelling. Prezentare și antologie*, Marietti, Milano 1975; X. Tilliette, *Actualitatea lui Schelling*, Mursia, Milano, 1972; X. Tilliette, *Viața lui Schelling*, op. cit.

el trăiește câțiva ani la Bebebhausen, veche abație cisterciană aflată în apropiere de Tübingen. În orașul Nürtingen, din apropiere, începe să studieze latina, întâlnindu-l pentru prima oară pe Friedrich Hölderlin, mai mare decât el cu cinci ani. Schimbările de scrisori arată că la vârsta de nouă ani Schelling este apărat de Hölderlin de agresiunile celorlalți copii, care își bat joc de el din cauza staturii sale scunde. În ciuda necazurilor „sociale”, el este un elev atât de dotat, mai cu seamă la latină și la greacă, încât este mutat foarte de timpuriu la colegiul pregătitor de la Bebenhausen împreună cu alți băieți de 17 și 18 ani.

Pe 19 octombrie 1790, intră la *Stift* în Tübingen, un colegiu renumit pentru cultura teologică și pentru formarea pastorilor, unde îl regăsește pe Hölderlin și îl întâlnește pentru prima oară pe Hegel. Cei trei viitori campioni ai gândirii germane se frecventează asiduu în tinerețe și împărtășesc ardoarea ideilor în ce privește Revoluția Franceză. Această ardoare este cu atât mai accentuată de condițiile rigide de viață de la colegiul din Tübingen, care se remarcă printr-o disciplină foarte severă și prin aspecte logistice - hrană și găzduire - nici pe departe confortabile. Sunt ani în care Schelling dă adesea de bucluc: de exemplu, este suspectat că a tradus pe ascuns Marsilieza și că este complice al agitatorului Wetzel, într-atât încât părinții - foarte îngrijorați - scriu mai multe scrisori directorului colegiului să ceară indulgență pentru fiul lor. Printre diferitele episoade „revoluționare” ale trioului Schelling-Hegel-Hölderlin, trebuie amintit cel din 1791, în timpul căruia ei încearcă să sădească un „copac al libertății” undeva în împrejurimile orașului Tübingen.

Revoluția Franceză, între entuziasmul inițial și deziluzia legată de degenerările sale din final, lectura meticuloasă a tragediilor grecești, a lui Platon, a lui Kant și Fichte, talentul în-născut pentru studiu: toate aceste aspecte se condensează într-o

LIBRIS

We know
books

perioadă de tinerețe mai curând frenetică, perioadă care culminează în 1795 cu scrierea disertațiilor pentru doctorat și cu trei eseuri, *Despre forma filosofiei în general*, *Eul ca principiu al filosofiei* și prima parte din *Scrisori filosofice despre dogmatism și criticism*, la numai 20 de ani! Ba chiar, cu un an înainte, i se publică un eseu scurt – scris la 18 ani – despre mitologie, intitulat *Despre mituri, legendele istorice și filozofemele lumii antice*. Acestei precocități extraordinare îi corespund, firește, un stil încă aspru, deși străbătut de profunzime teoretică, și o manifestă dependență de gândirea subiectivistă a lui Fichte, probabil cel care îl fascinează cel mai mult pe tânărul Schelling dintre gânditorii epocii.

În anii următori celor petrecuți la colegiul din Tübingen, el călătorește mult, oprindu-se mai ales la Stuttgart și la Leipzig, și își întregeste formarea mulțumită celor două întâlniri fundamentale pentru viața sa: cu Fichte și cu Goethe. Cu Fichte se cunoscuse deja în prima perioadă de formare la Tübingen, fiind impresionat de caracterul autonom și de independența gândirii acestuia. Nu întâmplător, după cum am spus, primele sale scrieri îi sunt profund îndatorate. Ulterior se cunosc mai îndeaproape și, mulțumită lui, se îndepărtează de studiul teologiei pentru a se dedica filosofiei și a dezvolta o simpatie evidentă pentru romanticismul german care se năștea. Aspect care va fi decisiv pentru a înțelege rolul lui Schelling în cadrul filosofiei secolului al XIX-lea. În schimb, pe Goethe îl cunoaște la sfârșitul lui mai 1798 la Weimar, acasă la Schiller. Impresia reciprocă este atât de pozitivă, încât Goethe – de obicei disprețuitor și polemic – îi va scrie o scrisoare ministrului Voigt, în care spune că Schelling este „un cap foarte

limpede, energic și organizat după ultima modă: sunt convins că [...] ar fi util Academiei“⁹.

Printre operele scrise în această fază a vieții, una merită menționată în mod deosebit: *Cel mai vechi program sistematizat al idealismului german*, publicată între 1795 și 1796 la Stuttgart. Un eseu, ca să fim dreپți, înconjurat de o aură misterioasă: de fapt, nu se știe sută la sută cine îi este autorul, principalul suspectat fiind Schelling. Se știe doar că reprezintă transcrierea făcută de Hegel a unui text necunoscut. Unii susțin că Hegel nu este doar cel care l-a transcris, ci și autorul; alții cred că autorul ar fi Hölderlin. Iar alții – iar aceasta este cea mai răspândită părere – consideră că Hegel a transcris cuvintele lui Schelling, rod al unei serii de conversații pe care le-a avut cu Hölderlin în anii anteriori. Importanța acestui text derivă din conținutul său: avem de-a face cu un text programatic care scoate în mod radical în evidență libertatea și neagă transcendența, care recunoaște valoarea educativă a poeziei și a frumuseții și vizează înființarea unei „noi mitologii“, în care filosofi și oameni obișnuiți ar trebui să se unească pentru a garanta libertatea universală și egalitatea spiritelor. Teme care marchează epoca de aur a culturii germane din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În schimb, la Leipzig, scrie și publică două dintre operele cele mai importante de tinerețe, *Idei pentru o filosofie a naturii* și *Sufletul lumii*, care îi permit să obțină o catedră la Jena, mulțumită sprijinului acordat de Fichte și Goethe, entuziasmați de aceste scrieri. Cele două opere reprezintă bazele teoretice ale *filosofiei naturii*, marca înregistrată a gândirii lui Schelling: în ele, Schelling se dovedește abil în a da viață reflecțiilor care

⁹ L. Pareyson, *Schelling. Prezentare și antologie*, p. 23

reiau cu originalitate și meticulozitate cunoștințele științifice și de biologie acumulate, mai ales citind ultimele opere ale lui Kant și Goethe.

La Jena predă din 1798 în 1803. Jena este orașul în care apare în acei ani primul club romantic, alcătuit din frații Friedrich și Wilhelm August von Schlegel, Ludwig Tieck, Novalis etc. Prin urmare, Schelling se regăsește într-o mișcare bogată în idei creative, înclinată spre un amestec entuziast între filosofie, poezie, literatură, mitologie, știință și religie. La Jena o cunoaște apoi pe fiica unui orientalist renumit din Göttingen, Caroline Michaelis, mai tânără decât el cu doisprezece ani și căsătorită cu Friedrich Schlegel. Clandestin, izbucnește o dragoste intensă între Schelling și Caroline, care divorțează curând de Schlegel și se căsătorește cu filosoful nostru în 1803. Caroline este femeia clasică a romanului secolului al XIX-lea: pasionată, impetuoasă, dotată cu o inteligență și cu o cultură peste medie, originală și niciodată previzibilă, a cărei personalitate încununată de infinită fascinație se afla într-un echilibru fragil între o amabilitate ieșită din comun și o aroganță extremă, care îi va atrage dușmăniile radicale. Hegel, după moartea ei, o va defini într-o scrisoare drept o „femeiușcă [...] despre care aici unii au formulat ipoteza că e stăpânită de diavol”¹⁰.

Atât climatul cultural din Jena, cât și escapadele amoroase personale provoacă certuri semnificative între Schelling și preșușii săi prieteni: începe să se răcească raportul lui cu Fichte și se compromite total – din evidente rațiuni sentimentale – cel cu Friedrich Schlegel. În ciuda telenovelelor caraghioase între oameni de cultură, perioada trăită în Jena este una în care

¹⁰ X. Tilliette, *Viața lui Schelling*, p. 441

consolidează definitiv filosofia naturii și încep să crească în el rădăcinile așa-numitei filosofii a identității, mai ales datorită următoarelor opere: *Prima ciornă a unui sistem al filosofiei naturii*, textul care condensează cel mai bine teoriile științifice ale lui Schelling, *Sistem al idealismului transcendențial*, cea mai cunoscută și mai tradusă operă a sa, *Expunere a sistemului meu filosofic*, dialogul panteist *Bruno sau despre principiul divin și natural al lucrurilor*, precum și lecțiile importante din *Filosofia artei*, de citit drept compendiu al *Sistemului*, deși publicate postum. Toate lucrări în care se consolidează influențele din Goethe, lecturile din Spinoza și conversațiile cu romanticii. În această vreme dispare abrupt orice urmă a subiectivismului lui Fichte, cu care începe și radicalizează polemica.

Deosebirea dintre filosofia naturii și filosofia identității își are baza în felul de a înțelege natura în cadrul raportului pe care îl întreține cu spiritul. În filosofia naturii, Schelling se concentrează în principal pe fenomene naturale, adunând laolaltă studiile sale filosofice și interesele științifice ale epocii (în special chimie și fizică). În filosofia identității, accentul trece de la natură la conceptul de Absolut ca totalitate sau unitate nediferențiată, precum și la capacitățile cognitive și morale ale omului. Dar vom reveni la acest subiect.

În 1803, Schelling părăsește Jena și devine profesor la Universitatea din Würzburg până în 1806. Această perioadă se remarcă prin noi certuri cu autoritățile academice, cu colegii și cu mai mulți (foști) prieteni, care, din gelozie, urzesc cu viclenie împotriva lui. La nivel filosofic, i se cimentează teoriile, după cum demonstrează fascinantele *Aforisme despre filosofia naturii*. Însă două sunt lucrările care merită o atenție deosebită: cea din 1806 împotriva lui Fichte, cunoscută de experți sub titlul *Anti-Fichte*, al cărei ton sarcastic face opera puțin spus distractivă, și cea din

LIBRIS

We know
books

1804, *Filosofie și religie*, în general considerată un punct inițial de ruptură de ceea ce scrisese anterior. Un punct de ruptură provocat de multele critici pe care sistemul său filosofic le primește, din cauza unui panteism ce pare să nu coincidă cu exigența de a salvarda libertatea.

Anii suferințelor

Din 1806, anul în care se mută la München, Schelling începe să se înnegureze și, în consecință, să conceapă o filosofie mai tenebroasă. Dacă până la perioada trăită la Würzburg, dincolo de multele certuri și polemici avute cu colegii săi, dezvoltă o concepție – aparent! – senină și luminoasă, după 1806 în scrierile lui se impun atmosfere nocturne, de plumb, încărcate de melancolie și de nostalgie. La München, Schelling devine membru al Academiei de Științe, al cărei președinte este Jacobi, și secretar al Academiei de Arte Frumoase. Primește un salariu îndestulător și i se decernează medalii și distincții onorifice, dar acest lucru îi modifică activitățile zilnice: timpul acordat activității didactice se scurtează din ce în ce mai mult din cauza unor îndatoriri de natură administrativă. Mai mult, nu ocolește viața mondenă locală, intrând în contact cu mediul catolic al capitalei bavareze și fiind supus ascendenței unor personalități relevante ale așa-numitului „romantism târziu” – Baader, Steffens, Schubert și Ritter –, de la care Schelling moștenește scopul aprofundării misticii și teosofiei, prezente dintotdeauna în *background*-ul lui cultural, după cum demonstrează corespondența bogată și bună parte din producția sa filosofică.

Acest ultim aspect este decisiv, deoarece atât atmosfera „romantismului târziu”, cât și cea a teosofiei sunt mai curând